

Mariyana Tsibranska-Kostova

(Sofia, Institute for Bulgarian Language (IBL), Bulgarian Academy of Sciences)

St. Methodius's Law-Making Activity and his Translation of the Nomocanon: 1130 Years Later

Abstract: This contribution aims at commemorating the 1150th anniversary of the Cyrillo-Methodian Mission in Great Moravia by focusing on some important features of Methodius's translation of the first Slavonic Nomocanon. This is one of the most important Slavonic translations which provides evidence of the great expressive capacity of the Slavonic literary language, and the undeniable role of the Moravian literary school in the reception of the Byzantine Law.

Марияна Цибранска-Костова

(София, ИБЕ, БАН)

Законодателната дейност на св. Методий и неговият превод на Номоканона: 1130 години по-късно

За повечето съвременни европейски народи най-ранният етап на приобщаване към европейския цивилизационен модел е свързан с приемането и утвърждаването на християнството като официална държавна религия. Най-съществените книжовни прояви в процеса на християнизация на славяните през третата четвърт на IX век са белязани с делото на славянските първоучители Кирил и Методий и по-специално със законодателната и книжовната дейност на св. Методий като панонски архиепископ. Честването през 2013 г. на 1150-та годишнина от провеждането на моравската мисия е подходящ, макар и формален повод да се върнем към проблемите на Методиевите юридически преводи, известни под наименованието *Corpus Methodiana Juridica*, и преди

всичко към основополагащия юридически текст, който научните изследвания причисляват към Методиевото преводаческо перо – така наречения Методиев номоканон. Днес този текст е вече на 1130 години. Ако се интерпретира известното заглавие от статията на И. Шевченко “Three paradoxes of the Cyrillo-Methodian mission” (Ševčenko 1964), може да се каже, че независимо от обилната библиография върху делото на славянските просветители, която всяка научна епоха умножава и с научнопопулярни, и със строго специализирани публикации, остава парадоксът на непознаването на този превод и влиянието му върху развоя на славяноезичната юридическа традиция от епохата на Средновековието. Обобщено представена, известната досега информация и изворите, в които тя се съдържа, се представят по следния начин:

1. Основният извор за Методиевия превод на Номоканона остава неговото Пространно житие, в което се уточнява, че този книжовен факт съпровожда моравското архиепископство на св. Методий: *тъгда же и Номоканонъ, рекше законоу правило прѣложи* (Ангелов, Кодов 1973: 182); „защото преди това беше превел заедно с Философа само Псалтира, Евангелието с Апостола и избрани църковни служби. А сега преведе и *Номоканона, сиреч църковните правила, и Отческите книги*” (Стара българска литература 1986: 76). Житиеписецът разполага извършването на превода (или може би по-точно завършването му) непосредствено след посещението на Методий в Константинопол при византийския император Василий I Македонянин и патриарх Фотий и смъртта на първоучителя през 885 г. Хронологически това съответства приблизително на годините след 882–883, когато самата великоморавска държава при управлението на княз Светополк изживява значим териториално-политически подем със завладяването на обширни части от Панония и укрепва своя авторитет. Пространното житие на Методий недвусмислено подчертава още, че за архиепископа това е период на отделяне от „житейския шум” и отдаване на усилена преводаческа дейност, която заедно със своите двама скорописци той успява да завърши в деня на св. Димитър, т.е. 26-и октомври. От тези данни може да се направи заключението, че в системата на юридическите текстове преводът на Номоканона е последният, най-зрелият превод, извършен въз основа на предходен опит и съдебна практика в различни етапи от жизнения път на Методий като военен архонт на славянско княжество, панонски и моравски архиепископ. Предходната юридическа традиция

включва още: Законът за съдене на людетe, Заповедите на светите отци (латински пенитенциал, преведен по-скоро от Методиев ученик, а не лично от първоучителя), правилата на св. апостоли Петър и Павел, Статията за вселенските събори до Шестия вселенски събор (отглас от която се усеща и в увода на неговото Пространното житие) и някои други спорни текстове. Този подбор от текстове представлява, ако се използва терминът от текстологията, литературният конвой на Методиевия номоканон в запазените извори. Следователно *Corpus Methodiana Juridica* представлява колекция, създадена като обединение на всички преведени юридически текстове от Методий и формирования от него книжовен кръг било още приживе на първоучителя, било от негови ученици след смъртта му. Пълният ѝ обем и съдържание все още не са установени категорично.

2. Цитираният пасаж от глава XV на Житието на Методий според най-стария препис в Успенския сборник от края на XII в. е първият случай, при който названието Номоканон е отнесено към превода на първоучителя. Остава загадка как е дадено това наименование, при положение че самият Методиев превод започва с оглавлението *Чин съборский*, превод от гръцкия източник, по който е извършен – Номоканонът от 50 титута на антиохийския юрист, а по-късно константинополски патриарх Йоан III Схоластик (565–577), озаглавен *Συναγωγή κανόνων*. Откога датира названието *номоканон* в самата гръцка писмена традиция, също се интерпретира по различен начин. Една от най-авторитетните съвременни византинистични енциклопедии привежда данни, че то се разпространява в писмени източници едва от XI в. (ODB 2: 1490–1491). От това би следвало, че терминът в Житието на Методий е по-късна интерполация в езика на преписа, датиращ, както и самият руски Успенски сборник, от края на XII в. Сред някои учени това всява съмнение в достоверността на извора. Според изследванията на А. С. Павлов обаче в гръцката книжнина смесени сборници с текстове на гражданското и църковното законодателство възникват още през IV в., макар че не са запазени и първият истински номоканон е този на Йоан Схоластик (Павлов 1902: 76). Терминът *номоканон* е двусъставен и съдържа в себе си два елемента: νόμος ‘закон, цивилен закон’ и κανόν ‘църковно правило, църковен закон’. Той се утвърждава в славянската писмена традиция едва чрез превода на византийския Номоканон с тълкувания от началото на XIII в., признат за преводаческо дело на св. Сава Сръбски и поради това наричан Светисавско законоправило, Светисавски номоканон. В последните години след монографиите на К. Максимович и Кр. Илиевска

все повече се наложи мнението, че *Законът за съдене на людетe* е Методиев превод (Максимович 2004; Илиевска 2004). Независимо от споровете кога и къде точно е извършен, много вероятно е той да е използван като светска, гражданскоправна съставна част на колекцията въз основа на 17-и титул на византийската Еклога, пригодена специално за моравските условия, още повече че Йоан Схоластик е автор на едно извлечение от 12 новели на император Юстиниан, известно в науката като *Collectio 87 capitolorum*, добавено към неговия номоканон, но в този си вид Схоластиковият свод не се среща в преводната славянска юридическа традиция.

3. Непроменена остава картината на изворите, в които е запазен Методиевият номоканон. Преводът е извършен на глаголица, но не е оцелял в оригинал, а само в два по-късни кирилски преписа от XIII–XIV и XVI в. Тези преписи са руски: препис в пергаментната Устюжка кормчая от края на XIII–началото на XIV в., ръкопис № 260 от Румянцевската сбирка на Руската държавна библиотека в Москва; препис на хартия в Йоасафската кормчая от XVI в., ръкопис № 54 от сбирката на Московската духовна академия. В последните години микрофилм от Устюжката кормчая стана достояние на Библиотеката на БАН (сигнатура MF–147–57), а на сайта на Троицко-Сергиевската лавра съставът и текстът на Йоасафската кормчая бяха дигитализирани в цялост (<http://www.stsl.ru/#ad-image-0>). Устюжката кормчая продължава да не е цялостно издадена. Поради това Методиевият номоканон по двата преписа остава използваем само по известните издания на И. И. Срезневски и на Й. Вашица, К. Хадерка (Срезневский 1897; Vašica, Haderka 1971: 205–263). В научната литература Методиевият превод е получил названията *великоморавски тип Номоканон*, *оригинална Методиева компилация* или само *Методиев номоканон*, независимо че оценките за неговите качества варират от категорично признаване на книжовноезиковите му достойнства до пълно отрицание на познаваемостта на текста, чиято цялост и език са могли да бъдат накърнени в по-късните руски преписи (Соболевский 1910; Щапов 1985; Олтяну 1991; Драгова 1992 и др.). Безспорно е обаче, че едновременно с делото на Методий в славянската юридическа традиция започва историята на термина номоканон и историята на текстовете, които той съдържа.

Ако съпоставим хронологическите факти за възникването на този превод с животописа и книжовната дейност на първоучителя се вижда, че той попада в онези последни години от цялостния, приблизително 15 годишен период, който Методий прекарва като архиепископ на Панония – църковно-административна област, включваща и територии от Моравското княжество. Ръкополагането на Методий за панонски архиепископ и папски легат за всички славянски области, както и утвърждаването на Моравско-Панонски диоцез като отделна църковно-административна единица под властта на Римската църква са оторизирани от самия папа Адриан. По този начин са възстановени правата на Светия престол върху земите в Моравия и Панония, които по времето на Римската империя са принадлежали на префектура Илирик и заедно с Дакия и Македония са образували една административна цялост. Териториите, на които протича архиепископската кариера на Методий, са се включвали в пределите на Западен Илирик. Преданието твърди, че епископската катедра тук е била организирана още от св. Андроник, един от 70-те ученици на Христос. Ето защо назначаването на Методий за архиепископ на възстановена, исторически престижна и предавана по традиция, а не новосъздадена катедра, е свидетелство за големия авторитет, с който славянският апостол се е ползвал сред римските църковни среди. С този период от живота на Методий обаче е свързан един от най-спорните въпроси в съвременната Кирило-Методиевистика, а именно, къде точно се е намирало неговото архиепископско седалище: дали в областите на север от средното течение на Дунав, т.е. там, където през IX в. възниква и се развива държавното обединение, известно под името Велика Моравия, с административен център Велеград, или на юг от Дунава, в Панония, с център, назован в латински, гръцки и славянски извори като гр. Морава–някогашен Сирмиум, чийто катедрален храм е посветен на св. Димитър Солунски, приел мъченическа смърт именно тук. Историческите извори от онова време и основно папската кореспонденция атрибуират на Методий единствено така наречения *diocesis Pannonica*, част от Западен Илирик. Втората хипотеза е аргументирана обстойно в книгата на унгарския историк Имре Боба *Moravia's history reconsidered. A reinterpretation of Medieval Sources.* (*The Hague, 1971*) и намира своите привърженици в лицето на учени като О. Кронщайнер, Г. Хабургаев, С. Темчин, Ив. Добрев и др. Няма никакво съмнение, че преводът на Номоканона е функция на архиепископския сан на първоучителя, така както поколения българи са възприемали по-стария от солунските братя: иконографията на

образа на Методий носи белезите на архиерейското облекло, а надписът към нея от Стематографията на Христофор Жефарович до изображенията, създадени от Захари Зограф в Рилския манастир, е *св. Методий, архиепископ Моравски*. Именно на тази спорна все още територия архиепископът се грижи за своето паство и развива най-активния период в книжовната си дейност, ознаменуван според житиеписеца му със завършването само за половин година на преводите на Библията, Отческите книги и Номоканона. Именно в процеса на работа над тези преводи се създава окончателно системата на книжовния старобългарски език, чието начало е поставено с превода на Евангелието и Апостола с Псалтира в зората на моравската мисия. През този втори етап богатата славянска реч все повече се е приспособявала към усложнена литературна форма, към изразяване на сложните християнски идеи и понятия, наложени в тематиката на съответните гръцки текстове образци, а заедно с разширяването на корпуса от преводи се е разширявал и речникът на езика. Водещо място в този процес на обогатяване, утвърждаване на първия писмен език на славянството като нова книжовна формация има номоканоничният превод на Методий.

Методиевият Номоканон има сложна съдба, изпълнена с бели полета и множество спорни и необяснени факти. Оскъдното писмено документиране на този текст се дължи на множество причини: отдалечеността на епохата, в която е възникнал той; затихващите функции на Схоластиковия номоканон в самата гръцка църква и съответно сходното развитие на неговия славянски превод, езиковата архаичност. Не без значение е и фактът, че този превод преминава през превратностите, които засягат като цяло възникналото във Великоморавия писмено наследство на славяните. Затова известните днес два преписа на Номоканона са руски по произход и значително по-късни от времето на възникване на оригинала. Изминалият период от създаването на превода архетип на глаголица до осъществяването на кирилските преписи очевидно е променил първичната езикова картина. Фактически както Устюжкият, така и Йоасафският препис отразяват напреднал стадий от развоя на Методиевия превод, при което битуването на текста в разнородна славянска езикова среда вече е дало своите резултати за обособяването на няколко езикови пласта:

а) Архаичен, който представлява съчетание на старобългарските норми и локалните черти на моравско-панонските диалекти;

б) Възможни наслоения в хода на преписването му в южнославянски езиков ареал;

в) И накрая, следи от последното преписване в руска езикова следа, дело на руски кописти.

Точно по тази причина учените не са единодушни в преценките си колко надеждни са двата руски преписа при определяне на оригиналното Методиево наследство и оценките им варират от пълно отрицание на познаваемостта на оригинала до предоверяване и безкритично приемане на данните от тях. Престижността на Кирило-Методиевата книжовна норма е факт, потвърден от цялостните проучвания на библейския корпус от текстове. Ето защо съхраняването на архаичното Методиево градиво в запазените руски преписи, поне в съществена част, може да се предположи с голяма вероятност. Така според някои примери от Устюжкия препис са оцелели именно онези лексикални варианти, които са характерни за Кирило-Методиевите норми в евангелската традиция, като при това в повечето случаи гръцкият съответник е един и същ: *ѣтерѣ* вместо *нѣкъи* за гр. *τίς* 'някой, един, някой си'; *дрѣвнѣ* за гр. *παλαιός*, в евангелските преводи *ἄρχαιος*; *сѣвѣдѣтельство* вместо *послоушество* за гр. *μαρτύριον* и цялата богата група енокоренни думи, като *сѣвѣдѣтель*, *сѣвѣдѣтельстввати*, *лъжесѣвѣдѣтель*; *нѣрѣ* за гр. *ἱερέυς*; *сѣннѣ* вместо *сѣворѣ* за гр. *σύνοδος* и др. Специфична характеристика на Кирило-Методиевата преводаческа техника е повишеното количество на непреведени гръцки думи, които в следващите етапи на книжовната традиция се заменят от калки – плод на съзнателната преводаческа политика в дейността на Преславската книжовна школа. Тази особеност се проявява съвсем отчетливо и в оцелелите два преписа на Номоканона, където са налице пласт от чуждици, формално адаптирани към особеностите на славянската реч, но запазили връзката си с гръцкия оригинал на Схоластиковия юридически сборник. Известно е, че преводът е основният път за проникване на книжовна чуждоезична лексика. В сферата на юридическите текстове това е било от особено значение преди всичко за нуждите на номинацията или поради необходимостта да се назоват нови реалии, за които не са съществували готови изразни средства. Номоканонът на Методий потвърждава извода, че областта на най-силна интерференция на лексикалните гърцизми в славянските

средновековни текстове остава специализираната лексика, най-общо свързана със сферата на религиозния живот. Класифицирането на лексикалните гърцизми от Методиевия превод обособява една основна лексико-семантична група – църковни длъжностни названия. Наред с лексеми, познати на класическите старобългарски паметници в цялост, като *дигаконъ*, *дигакониса*, *епископъ*, *иерѣи*, *икономъ*, *калоугеръ*, *митрополитъ*, *патриархъ* и др., не липсват редки специфични названия, които остават характерни именно за Методиевия превод. Внимание заслужава употребата на агентивното име *каноникъ* в значение ‘лице от уставния, списъчния състав на клира’ в превод на гръцкия израз ὄλωσ τινὰ τοῦ κανόνοσ , с което по значение то се изравнява с повсеместно използваните не само от Методий, но и в цялата славянска номоканонична традиция термини *клирикъ*, *причѣтъникъ*. Богатата синонимия, която предлага Методиевият превод, може да бъде илюстрирана с още две църковни длъжностни названия: *стрижъникъ* и *цркъвъвникъ*. Функционирането им в старобългарската лексикална система не е документирано от класическите старобългарски паметници. Първата лексема е хапакс от 60-то правило на св. Апостоли, употребена е в мн. число и съответства на гръцкото събирателно съществително ὁ κλήροσ, сравни *стрижъникомъ* и *людѣмъ*, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ (Vašica, Haderka 1971: 361). За принадлежността към Кирило-Методиевската архаична лексика свидетелства наличието ѝ в оригинален старобългарски текст, каквото е Пространното житие на Методий (Христова 1987: 315), както и в Мъчението на Климент, папа Римски (Соболевский 1910: 142). *Цркъвъвникъ* превежда гр. ἐκκλησιαστικὸс като точен смислов еквивалент, но има по-ограничено присъствие в сравнение с лексемите *клирикъ* и *причѣтъникъ*. Още по-представителни за специфичния понятиен апарат на първия славянски Номоканон като юридически текст са няколко названия, употребата на които не създава устойчива традиция в по-късни правни текстове. Поради това, че са много тясно специализирани по значение, те могат да се срещнат рядко само в обемните сводове на Кормчиите книги. Такива са лексемите *вдиктѣ* ‘длъжностно лице в църквата, което посредничи в уреждането на съдебните дела между християните и светските законодателни органи, защитник, ходатай’; *опрокистѣ* ‘екзорцист, църковен заклинател’, еднократно употребена дума в самия Методиев превод. Заслужава да се отбележи, че явно терминът се е сторил неясен за преписвача на Йоасафската Кормчая и в този паметник лексемата е

видоизменена чрез словоформата *опростѣцѣхъ*. *Поломоръ*, от своя страна, е непреведен термин за длъжностното название ‘църковен служител, който прислужва в олтара’. В по-късни номоканонични текстове чуждицата парамонарий подлежи на експликация като рядък термин и се заменя от *приставъникъ*. Със сравнително по-рядка употреба се отличават още лексеми като *хорѣпископъ* ‘епископ на отделно населено място, наместен епископ, предстоятел в малки градове и села’; *ѿимеликиа* ‘общо сборно название на различните типове актьори, изпълнителни’, проявите на които се санкционират от много църковни правила. Редки непреведени гръцки думи се срещат и в тематичната група от названия на църковни помещения и здания. Особено характерни за Методиевия превод остават следните две лексеми, които историческата лексикография познава единствено от този текст: *мардоури* ‘храм, посветен на мъченик’ и *птихи* ‘приют за бедни’. За разлика от изброените лексеми, преобладаващият брой гръцки заемки от други класификационни групи – названията на църковните празници, книги, веществени и предметни реалии от богослужението, абстрактни понятия – са добре познати на старобългарската писмена традиция в цялост.

За това, какви лексикални аналогии могат да се проследят между Номоканона и други старобългарски текстове, е достатъчно да се спомене терминът *ипитиниа*. В славянските писмени източници този гръцки термин се използва само в конкретното си значение ‘църковно наказание’, докато за назоваване на самите текстове с правила най-често се срещат названията *Заповѣди*, *Правила* със или без съответната атрибуция: например *Правила на светите отци*, на св. Василий Велики, на св. Йоан Постник и т.н. В сферата на църковноправната писменост лексемата датира именно от първия славянски превод на Номоканона, докато в корпуса на класическите старобългарски паметници тя остава хапак от Супрасълския сборник. Методиевият превод има огромно значение за изработването на устойчива терминология за дисциплинарно-наказателния аспект на покаянието. То задължително включва комплекса от мерки, дисциплинарни норми, посредством които се изкупва грехът. Само по този начин грешникът може да получи така нареченото “опрощение на греховете”, в старобългарската евангелска традиция *отъпоущение, оставление, отъдание, прощение грѣхомъ*, гр. ἄφεσις ἁμαρτιῶν. С думата

епитимия, гр. ἐπιτίμια, ἐπιτίμιον, се означават забраните или наказанията, които свещенослужителят като духовен лечител налага на каещите се християни за изцеление на самото нравствено състояние на греховност. Двойкото изписване на лексемата според Лампе (Lampe 537) различава втория термин в среден род като по-технически, именно като наказание в църковноправен аспект. В Методиевия превод са налице общо 11 употреби на непереведената гръцка дума, като в 5 случая тя е част от атрибутивно терминологично съчетание: *епитемию дръ҃чити* с□, ἐπιτιμίῳ κολλάζεσθαι в оглавлението на 42-ри титул; *епитемии сворѣки*, ἐπιτιμίας ὑπὸ τῆς συνόδου в 22-ро правило на Антиохийския събор; *църкѣвнѣмъ епитемиамъ*, ἐκκλησιαστικοῖς ἐπιτιμίοις в 25-то на Халкидонския събор; *каноньскѣпа епитемиа*, κανονικοῖς ἐπιτιμίοι в 9-то, 14-то и 24-то на същия събор; *кѣ епитемии*, ἡ δὲ ἐπιτιμίον в 20-то правило на св. Василий Велики; *епитемии*, τῷ ἐπιτιμίῳ в 3-ти апостолски канон; *епитемию приимѹтъ* за ἐπιτιμηθήσονται в 34-ти на Василий Велики и т.н. Адаптирането на чуждата лексика в лексикалната система на Методиевия номоканон има голямо значение за развитието на старобългарския език в няколко направления:

- за създаването на подходящ терминологичен апарат, а заедно с това на литературен и езиков авторитет в една нова сфера на използване на книжовния език – църковното право, чрез които се наследяват традициите на римо-византийското право;
- за култивирането на вътрешната способност на славянската реч да изразява сложни интелектуални понятия в рамките на християнската правна система;
- за изграждането на вътрешносистемни връзки в първите славянски преводи, като без всякакво съмнение юридическият дискурс е в пряка зависимост от библейския. Затова и преводът на Номоканона трябва да се разглежда в зависимост от първите библейските преводи;
- за утвърждаването на модели, образци от престижни текстове, към които цялата следходна писмена традиция се отнася с голямо уважение и така се осъществява книжовна приемственост.

Когато се говори за характера на този превод, не може да се отнесе без внимание дискуссионният въпрос дали славянският просветител е използвал, освен доказаните гръцки, и някои латински източници, и доколко това е намерило отражение в езиковите, главно лексикалните особености на неговия превод. На гребена на културните влияния между Изтока и Запада в един от най-активните периоди на църковно-политически отношения между двата ареала на християнския свят Методий несъмнено е познавал авторитетни латински юридически образци. В кръга им учените включват така наречената *Dionysiana*–латинския превод на каноните от първите четири вселенски събора, поместните събори и 50 канона на св. Апостоли, събрани и оформени в каноничен сборник. Той е създаден от скитския монах Дионисий Екзигус, или Дионисий Мали, през първата половина на VI в. Друг възможен източник са латинските *Libri Paenitentiales* от типа на Мерзбургския пенитенциал от IX в., които са повлияли на дисциплинарните норми за миряни и клирици в така наречените *Заповеди на светите отци* – първия славянски пенитенциал от Синайския Евхологий, X–XI в. Известно е, че този текст е преведен във формирования около славянските просветители моравски книжовен кръг, но досега не е установено със сигурност кой от Кирило-Методиевите ученици е могъл да бъде преводач на латинския образец. Историческите хипотези допускат възможността Методий да е получил латински юридически текстове лично от папа Йоан VIII по време на посещението си в Рим около 880 г. По отношение на думите с латински произход фактите от Методиевия превод са напълно категорични. Този словен пласт е застъпен с единични представители – реконструирания облик *missa* и съществуващата още в оригинала на Схоластик лексема *beneficia*. Тя е усвоена в Номоканона на Йоан Схоластик по книжовен път от римското право, в което под *benefacio*, *beneficium* ‘благодеежие, милост’ се разбира още актът на назначаване на почетна изборна длъжност или повишението в длъжност (отгук в Рим *beneficia populi* са наричали събирателно почетните административни длъжности). Лексемата *missa*, от своя страна, е латинското наименование на литургията, евхаристийната служба. То остава изцяло свързано с латинската религиозна терминология, която има влияние само върху отделни ранни славянски паметници, като Киевските листи. В тази връзка е важно да се уточни, че в Номоканона се среща съчетанието *мъшьнага служба* за *λεειτουργία* и *θυσία* от гръцкия и за *officium* от латинския текст на каноните. Словосъчетанието *мъша творити* за гр. *λεειτουργεῖν* е засвидетелствано еднократно в

Методиевия превод. Неизвестният създател на Устюжкия препис, за когото латинският термин *missa* е бил непонятен, го е видоизменил в *лънии* ‘по-малък’, а преписвачът на Йоасафската Кормчая е поставил в същия контекст съществителното *люци*. Този пример е доказателство за вниманието, което славянският законотворец е отдавал на езиковите особености на местната среда, в пределите на които възниква първият славянски Номоканон. Той води към по-общия извод за ролята на моравско-панонския културен диалект, или за онази основна терминология на църковната обредност, която на територията на Моравия и Панония се създава в предкирилометодиево време. Тя е свързана с християнизацията на западните славяни и с употребата на латински език за заучаване наизуст на основни християнски текстове. Както многократно е подчертавано, ”в съчетанието на западните и източните елементи те (двамата братя- б.м.) виждали възможност да положат основите на една нова култура, която най-пълно да отговаря на специфичните изисквания на моравското общество – славянската” (Стойкова 1995: 65). В Методиевия превод се употребяват също така лексемите *олѣтарѣ*, *комѣкати*, *комѣканиѣ* ‘вземам причастие, комкам се’. Те са ранно наследство в диалектите на южните славяни, усвоено от балканолатинския субстрат (*altare*, *communicare*, *communio*), и намират широко отражение както в глаголически, така и в кирилски ръкописи. Следователно пътят на тяхното проникване в Номоканона не е свързан с латински писмени източници, а е потвърждение на общите процеси в разволя на старобългарската лексикална система, която заема от балканския латински пряко или с гръцко посредничество. С възможното влияние на ранна романска лексика следва да се обясни употребата на думи като *цѣсарѣ*, *погани*, *поганьскѣ*, *крамола*, *ванѣ* и др.

Приведените факти позволяват да се повторят някои известни изводи:

1. В езиково отношение Методиевият превод остава в рамките на източната традиция на своя византийски първоизточник. Той дава подтика за високата степен на интелектуализация и стилова обработка на Номоканона като книжовен текст. По този начин се утвърждава не антитезата, а единството на Изтока и Запада на християнския свят във и чрез дейността на славянския първоучител.

2. Едновременно с това редица преводачески решения свидетелстват в полза на тезата, че Методий съзнателно е активирал употребата на думи с домашен произход, за да въведе в обращение юридическите понятия и новите християнски правови норми. В това отношение са налице такива отклонения и от латинския, и от гръцкия оригинал на каноните, които подкрепят съзнателното търсене на изразителна по значение и точна по съдържание славянска лексика. Тази теза вписва първия превод на Номоканона в общия процес за създаване на християнска книжнина на славянски език, за отстояване на необходимостта от славянско богослужение в Моравия и Панония, в крайна сметка за културна самобитност на славянството въобще. Само няколко примера от областта на административни термини са достатъчни, за да докажат, че в редица случаи вместо съответните гръцки названия, които се запазват без промяна дори в латинския корпус на Дионисий Екзигус, Методий е предпочел замяната със славянски еквиваленти: на гръцките термини ἐπαρχία, παροικία съответства областъ, на ἐνορία – прѣдѣлъ. Особено важно е, че и двете славянски думи фигурират в изразния фонд на Пространно житие на Методий. Забележително е така също, че терминът pagochia е запазен дори в латинския текст на каноните на Дионисий Екзигус, при това точно в същите правила, в които в Методиевия превод е заменен със славянските съответствия. Специфична проява на търсенията в системата на домашната лексика и натоварването ѝ с терминологично значение е лексемата **строение** за διοικήσις ‘църковен диоцез’. Следователно Методиевият превод на номоканона е изключително важен начален етап на терминотворчество в системата на първия писмен език на славянството.

В заключение може да се каже, че като висш законодателен норматив, своеобразна конституция на средновековното общество, Номоканонът в превод на основните класически езици на европейското Средновековие създава общност на базата на християнската религиозна култура. Така се доказва приемствеността в системата на църковното право, към което през IX в., с превода на Методий, се приобщават и славянските общества. Познавайки и гръцкия, а несъмнено и латинския превод на каноните, Методий създава превод с високи книжовни достойнства, чрез който допринася за утвърждаването на новосъздаващия се писмено-литературен език на славянството.

Извън научните търсения и осмислянето на богатата проблематика, които този текст продължава да предизвиква, делото на Методий носи силен емоционален момент за всеки изследовател в полето на славистичната медиевистика. И когато смъртта застига учителя на славянството на 6-ти април, 885 г., според романиста “ГОЛЯМОТО ДЪРВО НА ЕДНА ИСТИНА, ПОД КОЯТО СЕ ПОДСЛОНЯВАХА ЛЮДЕТЕ НА СПРАВЕДЛИВОСТТА, БЕ ПРЕСТАНАЛО ДА ЖИВЕЕ” (С. Хр. Караславов “Солунските братя”). 1150 години след моравската мисия остава наследството – в духовната идентичност на българите, границите на която се поставят още през IX век и която трябва да запазим в днешния глобален свят.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелов, Кодов 1973: *Ангелов, Б., Хр. Кодов.* Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. 3. С.

Драгова 1992: *Драгова, Н.* Балканският контекст на старобългарската писмена култура (VIII–XII). С.

Илиевска 2004: *Илиевска, Кр.* Законъ соудныхъ людьмъ. Скопје.

Максимович 2004: *Максимович, К. А.* Законъ соудныхъ людьмъ. Источниковедческие и лингвистические аспекты исследования славянского юридического памятника. М.

Максимович 2007: *Максимович, К.* Древнейший славянский номоканон Мефодия: история и перспективы изучения. – В: Ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета. Т.1. Материалы. М., 157–166.

Максимович 2009: *Максимович, К.* Лексические и синтаксические кальки в моравском Номоканоне Мефодия. – Русский язык в научном освещении. № 2 (18), 125–143.

- Минчева 1985: *Минчева, А.* Аспекти на формирането на нормите на старобългарския книжовен език. – В: Изследвания по Кирило-Методиевистика. С., 174–191.
- Олтяну 1991: *Олтяну, П.* Роль старых славянских и среднеболгарских номоканонов в развитии славяно-румынской юридической литературы. – *Palaeobulgarica*, 3, XV, 18–35.
- Павлов 1902: *Павлов, А. С.* Курс церковного права. Свето-Троицкая Сергиева лавра.
- Петрович 1990: *Петровић, М. О.* Законоправилу или Номоканону светога Саве. Расправе. Београд.
- Славова 1989: *Славова, Т.* Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. – В: Кирило-Методиевски студии. Книга 6. С., 15–129.
- Соболевский 1910: *Соболевский, А. И.* Материалы и исследования в области славянской филологии и архиеологии. – *СОРЯС*, Т. 88, № 3, СПб., 48–177.
- Срезневский 1897: *Срезневский, И. И.* Обзорение древних русских списков Кормчей книги. СПб.
- Стара българска литература 1986: Стара българска литература. Т. 4. Житиеписни творби. Съставителство и редакция Кл. Иванова. С.
- Старобългарски речник: Старобългарски речник. Т.1. С., 1999; Т. 2. С., 2009.
- Старославянский словарь 1994: Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков). Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. М., 1994.
- Стойкова 1995: *Стойкова, А.* Първоучителят Методий. С.
- Хабургаев 1994: *Хабургаев, Г. А.* Первые столетия славянской письменной культуры. Истоки древнерусской книжности. М.
- Христова 1987: *Христова, В.* Индекс на словоформите от Пространните жития на Кирил и Методий. – Годишник на СУ, Факултет по славянски филологии. Езикознание. Т. 77. С., 261–330.

Щапов 1985: *Щапов, Я. Н.* Номоканон Мефодия в великой Моравии и на Руси. – В: Великая Моравия, ее историческое и культурное значение. М., 238–252.

Boba 1971: *Boba, I.* Moravia's history reconsidered. A reinterpretation of Medieval Sources. The Hague.

Dionysius Exiguus 1994: *Dionysius Exiguus.* Opera omnia. Patrologia Latinae № 67. Belgium, Brepols, Turnhout.

Lampe 1972: *Lampe, G. W. N.* A Patristic Greek Lexicon. Oxford.

Oxford Dictionary of Byzantium 1991: Oxford Dictionary of Byzantium 1991. Ed. in chief Al. Kazhdan. Vol. 1–3. New York, Oxford.

Ševčenko 1964: *Ševčenko, I.* Three paradoxes of the Cyrillo-Methodian mission. – Slavic Review, vol. 23, № 2, 220–236.

Vašica, Haderka 1971: *Vašica, J., K. Haderka.* Nomokanon. – In: Magnae Moraviae Fontes Historici. T. 4. Textus Iuridici Supplementa. Brno, 205–63.